
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Ginestà Tarrés, Albert; Codina Campaña, Joan Carles, dir. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Dret Privat. Existeix una veritable segona oportunitat a Espanya? Anàlisi de la normativa actual en matèria d'exoneració del passiu insatisfet. 2024. (Grau de Dret)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/303137>

under the terms of the license

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

**Facultat de Dret
Grau en Dret**

EXISTEIX UNA VERITABLE SEGONA OPORTUNITAT A ESPANYA?

**Anàlisi de la normativa actual en matèria
d'exoneració del passiu insatisfet**

Treball de fi de grau
Autor: Albert Ginestà Tarrés
Tutor: Joan Carles Codina Campaña
Curs 2023/2024
13 de maig de 2024

Índex

- I. Resum i paraules clau
- II. Introducció
- III. Antecedents normatius
 - 1. L'origen del dret a la segona oportunitat
 - 2. Antecedents espanyols
 - 3. Antecedents europeus
 - 4. Directiva UE 2019/1023
- IV. Transposició de la Directiva UE 2019/1023 a Espanya
 - 1. La Llei 16/2022
 - 2. Existeix una veritable segona oportunitat a Espanya?
- V. Conclusions
- VI. Bibliografia

I. Resum

Aquest estudi analitza la regulació de la “segona oportunitat” a Espanya, i en concret la fidelitat de la transposició de la Directiva UE 2019/1023 a través de la Llei 16/2022. El punt més important que tracta és, després de repassar els requisits i les excepcions a aquest mecanisme, poder respondre la pregunta de si tenim efectivament una veritable segona oportunitat o si, per contra, no es van respectar les voluntats del legislador europeu a l'hora de fer la normativa estatal.

Paraules clau: segona oportunitat; Llei 16/2022; Directiva UE 2019/1023; plena exoneració del passiu insatisfet; concurs de la persona física

Resumen

Este estudio analiza la regulación de la “segunda oportunidad” en España, y en concreto la fidelidad de la transposición de la Directiva UE 2019/1023 mediante la Ley 16/2022. El punto más importante que trata es, después de repasar los requisitos y las excepciones a este mecanismo, poder responder la pregunta de si tenemos efectivamente una veritable segunda oportunidad o si, en cambio, no se respetaron las voluntades del legislador europeo a la hora de hacer la normativa estatal.

Palabras clave: segunda oportunidad; Ley 16/2022; Directiva UE 2019/1023; plena exoneración del pasivo insatisfecho; concurso de la persona física

Abstract

This study analyzes the regulation of the “second chance” in Spain, and specifically the accuracy of the transposition of the EU Directive 2019/1023 through the Law 16/2022. The most important point it deals with is, after reviewing the requirements and exceptions to this mechanism, to be able to answer the question of whether we actually have a real second chance or whether, on the contrary, the will of the European legislator in making state regulations was not respected.

Keywords: second chance; Law 16/2022; EU Directive 2019/1023; full discharge of debt; bankruptcy of the natural person

II. Introducció

El present treball versa sobre la regulació de l'anomenada segona oportunitat a l'estat espanyol, en relació amb la Directiva UE 2019/1023, del Parlament i del Consell, de 20 de juny, sobre marcs de reestructuració preventiva, segona oportunitat i mesures per a augmentar l'eficàcia dels procediments de condonació, insolvència i reestructuració.

En concret, l'objectiu principal d'aquest treball és averiguar si a Espanya existeix una veritable segona oportunitat. Per tal d'assolir-lo, analitzaré els antecedents de la normativa actual, tant estatal com comunitària, de la segona oportunitat; i posteriorment compararé la transposició al Dret espanyol de la Directiva ja mencionada, amb el propi text d'aquesta norma jurídica.

Amb aquest treball pretenc portar a la pràctica un estudi rigorós sobre l'actual normativa de la segona oportunitat, després d'haver repassat d'on prové, per acabar plasman la meua opinió al respecte i respondre de manera clara a la pregunta de si existeix una veritable segona oportunitat al nostre país.

Per finalitzar, és molt important mencionar que, com que el gruix d'aquest treball se centra en una Llei de 2022 de la qual hi ha hagut una gran varietat d'anàlisis i d'opinions en articles doctrinals, però no així en sentències judicials, em basaré molt més en articles i cossos normatius, que en resolucions judicials per fer aquest treball, tot i que d'aquestes últimes també en citaré varies, ja que n'hi ha d'importantes -a més dels autos judicials que presenten qüestions de prejudicialitat europea-.

III. Antecedents normatius

1. L'origen del dret a la segona oportunitat

Tot i que el concepte de dret a la segona oportunitat amb una regulació similar a l'actual va sorgir entre finals del Segle XIX i principis del XX a Estats Units, en aquell moment ja feia molt de temps que s'havien regulat a diferents parts del món alguns mecanismes de cancel·lació de deutes en determinades circumstàncies.

Ja durant l'època de l'antiga Mesopotàmia, al voltant del 2.400 A.C. es van anar dictant diverses normes a alguns imperis que alliberaven als deutors en, per exemple, moments de celebració o després de períodes difícils (Hudson 1993, Westbrook 2015, Irani i Silver, 1995). Entre aquestes lleis de l'antiguitat se n'inclouen el Codi de Hammurabi (Lleis 117 i 48 o la Bíblia (Levític, capítol 25; i Deuteronomi, capítol 15). En general, aquesta cancel·lació de deutes tenia com a fonament la millora de la convivència i la societat com a tal, i el propi sentit comú econòmic.¹

Anys després de l'adaptació d'aquesta figura per part dels juristes estatunidencs -a la dècada dels 80 del segle passat- va començar a propagar-se tant per Europa com per arreu del món, amb moltes diferències entre regulacions. És important remarcar que, d'aquestes múltiples normatives, els experts com Martí Batllori (2018) estan d'acord en què les que millor resultats donaven eren les que estaven basades

. . . en una actitud moderna ante el fracaso, en comprender que el fracaso, que equivocarse, es parte inevitable del riesgo en la vida de empresarios y consumidores y no una condena vital, y que una adecuada gestión de los efectos a largo plazo del endeudamiento es lo óptimo para acreedor, deudor y sociedad.

Aquesta modernització del concepte de fracàs econòmic i de la resposta legal que se li donava, juntament amb la popularització de regular l'exoneració dels deutes als països veïns, va acabar desembocant en què a l'estat espanyol també es positivitzés aquest dret a cancel·lar el passiu insatisfet.

2. Antecedents espanyols

El primer cop que al territori espanyol es va preveure en una norma l'alliberament del deutor després d'un procés de liquidació dels seus va ser a les Partidas d'Alfons X el Savi, que establien el següent²:

¹ Batllori Bas, M. (2018). La segunda oportunidad: un mecanismo eficaz, simple y en auge. *La segunda oportunidad de las personas físicas: su aplicación práctica*, (pp. 14-47). Vlex.

² Berrocal Lanzarot, A. I. (2016). Las últimas reformas normativas para la defensa del deudor hipotecario. El nuevo régimen legal del acuerdo extrajudicial de pagos y el mecanismo de segunda

El desamparamiento que faze el debdor de sus bienes (...) ha tal fuerza que después no puede ser el debdor emplazado, nin es tenido de responder en juyzio a aquellos a quie deuiesse algo: fuera ende si oviesse fecho tan gran ganancia, que podría pagar los debdos todos o parte dellos, e que fincasse a el que podiesse vivir

Es considera, però, que aquesta normativa va ser superada quan va entrar en vigor el Codi Civil, a causa de la redacció del ja derogat article 1.920, que deia que els creditors podran cobrar els deutes després del concurs, si el deutor aconsegueix nous béns.

No va ser fins molts anys més endavant -com ja s'havia avançat al primer apartat- que va arribar la primera menció d'un acord extrajudicial de pagament pensat per a un empresari persona natural -ja que encara no es feia servir el terme de segona oportunitat, i les persones naturals no empresàries no s'hi podien acollir- en una norma jurídica espanyola; i aquesta va ser a la Llei 14/2013, de 27 de setembre, de recolzament als empresaris i la seva internacionalització. Específicament, en el seu Preàmbul s'estableix que Capítol V del Títol I:

prevé un mecanismo de negociación extrajudicial de deudas de empresarios, ya sean personas físicas o jurídicas, similar a los existentes en los países próximos. En la situación económica actual, son necesarios tanto cambios en la cultura empresarial como normativos, al objeto de garantizar que el fracaso no cause un empobrecimiento y una frustración tales que inhiban al empresario de comenzar un nuevo proyecto y pase a ser un medio para aprender y progresar³

Els articles corresponents al Capítol mencionat també van incloure una reforma de la Llei 22/2003, de 9 de juliol, Concursal, en la qual es va regular aquest acord extrajudicial de pagament. A més, aquest procediment havia de ser tramitat per un mediador concursal, a diferència del procediment concursal, en què se n'encarregava -i se n'encarrega- un administrador concursal.

Tot i que la intenció del legislador era bona, i aquest canvi va suposar un avenç respecte la situació anterior, el resultat no va ser gaire bo. Veiem en aquest sentit la crítica de la professora Pulgar Ezquerro:

El nuevo sistema pasa a convertirse en el ordenamiento de Derecho comparado mas liberal en el acceso a mecanismos exoneratorios de responsabilidad y el mas restringido en condiciones de acceso a procedimientos de composición extrajudicial y amistosa de crisis, existiendo el riesgo de una escasa utilización del nuevo "acuerdo extrajudicial de pagos", dado su carácter voluntario y de que, en el caso de que se acuda a

oportunidad. *El Préstamo Hipotecario y el Mercado del Crédito en la Unión Europea*, (pp. 109-263). Dykinson.

³ Ley 14/2013, de 27 de septiembre, de apoyo a los emprendedores y su internacionalización, BOE, 233 § § 78787-78882 (2013). https://boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2013-10074

*él, pueda convertirse en una antesala costosa del concurso de acreedores, retrasándose en el tiempo su apertura*⁴

No va ser, però, fins dos anys més tard que es va mencionar explícitament la segona oportunitat. Va ser en el Reial Decret Llei 1/2015, de 27 de febrer, de mecanisme de segona oportunitat, reducció de càrrega financera i altres mesures d'ordre social, que posteriorment es va calcar a la Llei 25/2015, de 28 de juliol, amb el mateix nom. Tot i que aquesta llei sigui idèntica en quant als articles, les disposicions addicionals, finals i transitòries no ho són, ja que a la llei se n'hi han anat afegint, però al reial decret llei, no.

L'exposició de motius d'aquesta llei va fer referència a les Partidas d'Alfons X el Savi, primer mencionant que complien 750 anys en aquell moment, i més endavant assegurant, respecte de l'alliberament del deutor i de la cancel·lació de deutes, que: *"Siempre debe constituir un motivo de confianza en las normas legales el que sus principios inspiradores no obedezcan a una improvisación, sino antes bien al resultado de muchos años o incluso siglos de reflexión sobre la materia."*⁵

El més important pel que ara ens pertoca d'aquesta llei és el seu primer article, que va incloure l'article 178 bis a la Llei Concursal, tot i que ara està derogat. Aquest article va suposar la creació d'un *"verdadero régimen de exoneración del pasivo insatisfecho"*⁶.

L'apartat 4 d'aquest article no deixava clar si els deutors que complissin amb tots els requisits de l'apartat anterior podien exonerar-se de forma absoluta dels seus deutes, i per la seva banda l'apartat 5 establí que els deutors que se sotmetessin a un pla de pagaments no es podrien exonerar dels crèdits públics i d'aliments.

La qüestió sobre si l'apartat 4 de l'article 178 bis incloïa en l'exoneració els crèdits públics i els d'aliments va arribar al Tribunal Suprem, qüestió a la qual va respondre afirmativament en la STS 381/2019, de 2 de juliol, i de la mateixa manera ho entenien els jutges arreu del país. És a dir, un deutor que complís els requisits previstos podia exonerar-se de tots els crèdits que tingués.

Això no obstant, va acabar resultant també força ineficaç, en part perquè un dels principis rectors d'aquesta reforma era que s'havia d'arribar a un acord entre deutor i

⁴ Pulgar Ezquerro, J. (2013). Ley de emprendedores y segunda oportunidad. *Revista 51, El Notario del Siglo XXI*, volum de setembre-octubre 2013.

<https://www.elnotario.es/index.php/hemeroteca/revista-51/3517-ley-de-emprendedores-y-segunda-oportunidad>

⁵ Paràgraf número 17 del preàmbul de la Llei 25/2015.

⁶ Puigcerver Asor, Carlos-R, et al. (2023). *La segunda oportunidad de las personas naturales: en el Real Decreto Legislativo 1/2020, de 5 de mayo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Concursal, tras la reforma de la Ley 16/2022*. Barcelona: Bosch Editor. (p. 27). Font: Vlex Books. <https://app-vlex-com.are.uab.cat/#sources/42105>

creditors, cosa molt poc freqüent; i en part també perquè en general no era aplicable a crèdits públics ni a crèdits protegits per garanties reals. Per acabar d'empitjorar la situació, la reforma de la LOPJ feta per la LO 7/2015 va atorgar la competència objectiva dels procediments de concurs de persones naturals no empresàries als jutjats de primera instància, enlloc dels mercantils, i com que tenien una càrrega de feina sobredimensionada i no disposaven els jutges de coneixements específics de dret concursal, això va provocar que aquests procediments patissin sovint dilacions indegudes.

El 5 de maig del 2020 va aprovar-se el Reial Decret Legislatiu 1/2020, de 5 de maig, pel que s'aprova el text refós de la Llei Concursal. Qualsevol lector s'haurà adonat en llegir aquest capítol del treball que hi ha molts antecedents normatius diferents de la segona oportunitat, sent com és una institució força recent, i de manera similar estableix el primer paràgraf de l'exposició de motius d'aquesta norma jurídica: *“La historia de la Ley Concursal es la historia de sus reformas. Es difícil encontrar una ley que, en tan pocos años, haya experimentado tantas y tan profundas modificaciones”*.

Aquest Reial Decret va incloure diverses modificacions respecte cossos normatius anteriors. En matèria d'exoneració del passiu insatisfet hi va haver un canvi substancial que va causar molta polèmica.

En primer lloc, es va diferenciar entre el règim general de l'exoneració (articles 487-492) i el règim especial per casos amb plans de pagaments (articles 493-499). També es va diferenciar en el primer dels règims entre el pressupòsit subjectiu i objectiu (articles 487 i 488, respectivament) per a l'exoneració. Cal remarcar que tot i que semblin molts canvis, en realitat només eren pràcticament canvis de noms.

El canvi substancial que hi va haver era que l'article 491 que regulava l'extensió de l'exoneració exclouia expressament els crèdits públics i els d'aliments. Això anava en contra de l'article 178 bis apartat 4 de l'antiga Llei Concursal, i de la jurisprudència al respecte. Això va ser molt polèmic, i la majoria de resolucions judicials immediatament posteriors a l'entrada en vigor del Text Refós van inaplicar aquest article per considerar que havia sigut una reforma ultravires⁷. Inclús el magistrat ponent de l'abans citada STS 381/2019, de 2 de juliol, va enraonar que l'actuació del Govern en la redacció d'aquest article havia comportat una extralimitació de les seves facultats, ja que en un mer text refós no es poden fer canvis tan substancials respecte de la normativa que es recopila⁸.

⁷ Veure en aquest sentit: AJM nº 7 Barcelona 507/2020 de 8 de setembre, AJM nº 10 Barcelona 233/2020 de 23 de setembre, AJM nº 13 Madrid 170/2020 de 6 d'octubre, SJM nº 1 Girona 1205/2020 de 22 de desembre

⁸ Sancho Gargallo, I. (2020). Consideraciones sobre la refundición de la Legislación Concursal y su adecuación a la jurisprudencia. *Anuario de derecho concursal*, 51, 27-34.

També ho van creure així diversos autors, com ara Enrique Gadea Soler:

Por tanto, a nuestro juicio, las resoluciones mencionadas que consideran que como el artículo 491. 1 del TRLC, al regular la extensión de la exoneración inmediata (la del ordinal 4º del artículo 178 bis 3 de la LC), ha introducido excepciones que no se contenían en el párrafo 4 del artículo 178 bis de la LC ha incurrido en un supuesto de extralimitación en la habilitación legal concedida al refundidor, se encuentran bien fundadas. De ese modo, es coherente que al apreciar la existencia de ultra vires en la delegación concedida para proceder a la refundición, hayan decidido inaplicar el precepto que ha incurrido en la extralimitación (el citado artículo 491 del TRLC), sin necesidad de plantear cuestión de inconstitucionalidad (STC nº 166/2007, de 4 de julio, entre otras).⁹

Aquell mateix any, a causa de la pandèmia provocada pel COVID-19 a Espanya es van introduir moltes modificacions legislatives urgents, algunes d'elles en matèria concursal. Aquestes es van posteriorment recopilar i van donar lloc a la Llei 3/2020, de 18 de setembre, de mesures processals i organitzatives per fer front al COVID-19 en l'àmbit de l'Administració de Justícia. Aquesta llei va tenir mesures molt rellevants en aquest sector, entre les quals destaco les següents:

- El deutor no estava obligat a sol·licitar la liquidació de la massa activa, tot i tenir coneixement de la seva impossibilitat de complir amb els pagaments acordats, si presentava una proposta de modificació del conveni concursal, i fos admesa a tràmit. Això va durar fins el 31 de desembre de 2021, després de diverses pròrrogues.
- El deutor estava eximit de presentar una declaració de concurs, tot i trobar-se en estat d'insolència.
- El deutor podia modificar un acord extrajudicial de pagament anterior a l'estat d'alarma, sense la necessitat de complir amb tots els requisits que es demanaven anteriorment.
- L'acord extrajudicial de pagament es considerava com a intentat sense èxit si dos possibles mediadors concursals rebutjaven ser-ho.

El Text Refós de la Llei Concursal va patir dues mínimes modificacions en les quals no m'endinsaré durant el 2021, i la següent reforma ja va ser la que dona lloc a aquest treball, la constitucionalitat de la qual va ser posada en dubte¹⁰, i que ja estudiaré en un capítol posterior.

3. Antecedents europeus

⁹ Gadea Soler, E. (2020). El beneficio de la exoneración del pasivo insatisfecho. Tratamiento de los créditos públicos y por alimentos en las primeras resoluciones dictadas después de la entrada en vigor del TRLC. *Revista de Derecho, Empresa y Sociedad (REDS)*, 17, 20-36.

¹⁰ L'Auto del TC 535/2023 de 6 de novembre va inadmetre la qüestió d'inconstitucionalitat 4408-2023 plantejada pel JMer nº 7 de Barcelona en relació a la disposició transitòria primera, apartat 3.6 de la Llei 16/2022, de 5 de setembre en relació amb l'article 489.1.5 del Text Refós de la Llei Concursal.

El Reglament (CE) 1346/2000 del Consell, de 29 de maig, sobre procediments d'insolvència, no tractava específicament els procediments de segona oportunitat -encara no s'havien regulat a Europa-, i a més només contenia normes de competència, reconeixement, normativa aplicable, execució i cooperació en els procediments internacionals. Bàsicament, volia “*disuadir a los deudores de transferir bienes o litigios de un país a otro con el fin de mejorar su situación desde el punto de vista jurídico*”.

A l'any 2015 va se derogat per l'entrada en vigor del Reglament (UE) 2015/848 del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de maig, sobre procediments d'insolvència (versió refosa). Aquest seguia contenint normes del mateix tipus que l'anterior, o sigui que no tenia normes materials.

Feia un temps, però -des de l'any 2011- que la UE havia anat adoptant iniciatives no vinculants relatives als procediments d'insolvència, amb les quals el concepte de la segona oportunitat es va començar a introduir a Europa.¹¹ D'aquestes iniciatives, la que va tenir més renom i la que potser era més completa va arribar en forma de Recomanació al 2014.

Aquesta iniciativa va ser la Recomanació de la Comissió Europea 2014/135/UE, de 12 de març, sobre un nou enfocament davant de la insolvència i el fracàs empresarial. De fet, en la seva primera consideració establí que: “*La Recomendación también se propone ofrecer una segunda oportunidad a los empresarios honrados incurso en procesos de insolvencia en toda la Unión.*”

Seguidament, explicava com els diversos estats membre tenien visions i, per tant, normatives diferents en aquest sector, i que inclús els estats que regulaven procediments per a donar una segona oportunitat als empresaris ho feien també de molt variades formes, amb característiques que divergien força entre ells. És per aquesta raó, i en vista que alguns estats estaven reformant aquests procediments, que un dels objectius de la Recomanació era el de posar coherència en aquest tipus de procediments i d'aquesta manera facilitar sobretot els que fossin internacionals, però també homogeneïtzar de certa manera els nacionals.

Com que les Recomanacions no tenen caràcter imperatiu de cara als estats membre de la UE, aquesta no va aconseguir complir el seu propòsit de fer que els procediments i les regulacions sobre el benefici d'exoneració del passiu insatisfet fossin similars arreu d'Europa. Tanmateix, sí que va ajudar l'impuls de la creació de diverses lleis en diferents països, com ara la Llei 25/2015 mencionada anteriorment, i que va incloure per primer cop el mecanisme de la segona oportunitat.

¹¹ En són exemples la Resolució del Parlament Europeu de 15 de novembre de 2011, amb recomanacions a la Comissió sobre el procediment d'insolvència en el marc del Dret europeu de societats; la Comunicació sobre l'Acta del Mercat Únic II, de 3 d'octubre de 2012; i el Pla d'Acció sobre empremadoria de 2013.

Després d'aquesta Recomanació no va ser fins el 2019 que no hi va haver cap més iniciativa de la UE en aquest àmbit, i aquesta va ser en forma de Directiva.

4. La Directiva UE 2019/1023

La primera normativa de “*lege lata*” de la UE en matèria de segona oportunitat va ser la Directiva UE 2019/1023, del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de juny, sobre marcs de reestructuració preventiva, exoneració de deutes i inhabilitacions, i sobre mesures per a augmentar l'eficiència dels procediments de reestructuració, insolvència i exoneració de deutes, i per la que es modifica la Directiva (UE) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuració i insolvència).

Aquesta Directiva buscava, igual que la Recomanació de l'any 2014, crear unes bases mínimes pels procediments d'exoneració del passiu als estats membre, seguint el pla d'Unió de Mercats de Capitals, i per fer-ho volia assolir tres objectius:

1. Garantir que les empreses i empresaris que pateixin dificultats econòmiques puguin accedir a processos nacionals efectius de reestructuració preventiva que els permetin seguir amb la seva activitat.
2. Permetre als deutors persona física de bona fe insolvents que puguin gaudir de la plena exoneració dels seus deutes, passat un temps raonable.
3. millorar l'eficàcia dels procediments de reestructuració, insolvència i exoneració de deutes, i en particular reduir la seva durada.¹²

En primer lloc, en quant a l'àmbit subjectiu de la Directiva, aquesta s'aplicarà a empreses i empresaris persona física. És a dir, en principi no s'aplica a persones físiques no empresàries, tot i que els estats tenen la potestat de protegir-los igualment, tal com expressa l'article 1.4. A més, no és d'aplicació a diverses empreses i entitats enumerades a l'article 1.2, com són les empreses d'assegurances, de crèdit o entitats financeres en general.

Es nota que el legislador europeu va voler emfatitzar en la rellevància de l'alerta primerenca de les situacions d'insolvència, ja que

*Cuanto antes pueda detectar un deudor sus dificultades financieras y tomar las medidas oportunas, mayor será la probabilidad de evitar una insolvencia inminente o, en el caso de una empresa cuya viabilidad haya quedado definitivamente deteriorada, más ordenado y eficiente será el procedimiento de liquidación*¹³

¹² de los Bueis Castañares, R. (2021). Una visión panorámica de la regulación del beneficio de la exoneración del pasivo insatisfecho en el texto refundido de la Ley Concursal y en la Directiva (UE) 2019/1023. *Indret: Revista para el Análisis del Derecho*, 2.

¹³ Consideració nº 22 de la Directiva (UE) 2019/1023 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones, y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de

L'article 3 és el que regula aquesta eina, i ho fa donant exemples, com poden ser-ho els mecanismes d'alerta per determinats impagaments, o la intervenció de tercers especialistes, i posa en relleu el dret a la informació d'aquesta eina dels representants dels treballadors i dels deutors.

És l'article immediatament posterior el que comença a regular els marcs de reestructuració preventiva, i és que si bé la detecció primerenca de les situacions d'insolvència és important no és un fi com a tal, sinó que és un presupòsit per la negociació de la reestructuració del deute¹⁴. Això no vol dir que el procediment de reestructuració no hagi de tenir lloc quant abans millor, tot el contrari és el que marca la Consideració número 24 quan diu que els marcs de reestructuració han d'estar disponibles pels deutors *"para que puedan hacer frente a sus dificultades financieras en un momento temprano, cuando resulta posible prevenir su insolvencia y garantizar la viabilidad de las actividades empresariales."*

Aquí cal afegir que la Directiva preveu que el marc de reestructuració consisteixi en una negociació entre el deutor i els creditors durant la qual les execucions singulars estaran en general suspeses.

Els plans de reestructuració presentats pels deutors a esperes que siguin acceptats hauran de contenir tota la informació que recita l'article 8:

- a) *la identidad del deudor;*
- b) *los activos y pasivos del deudor en el momento de presentar el plan de reestructuración, incluido el valor de los activos, una descripción de la situación económica del deudor y de la situación de los trabajadores, y una descripción de las causas y del alcance de las dificultades del deudor;*
- c) *las partes afectadas, mencionadas individualmente o descritas por categorías de deuda de conformidad con la normativa nacional, así como sus créditos o intereses cubiertos por el plan de reestructuración;*
- d) *en su caso, las categorías en las que las partes afectadas han sido agrupadas a efectos de la adopción del plan de reestructuración y los valores respectivos de los créditos e intereses de cada una de las categorías;*

reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas, y por la que se modifica la Directiva (UE) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuración e insolvencia), Diari Oficial de la Unió Europea, de 26 de juny de 2019. Disponible en: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj?locale=es>

¹⁴ Moralejo Menéndez, I. (2019). Directiva (ue) 2019/1023, del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas y por la que se modifica la Directiva (ue) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuración e insolvencia) [doue L 172, de 26-vi-2019]. *AIS: Ars Iuris Salmanticensis*, 7, 2. 292-299.

- e) *en su caso, las personas, mencionadas individualmente o descritas por categorías de deuda de conformidad con la normativa nacional, que no estén afectadas por el plan de reestructuración, junto con una descripción de los motivos por los cuales se propone que no lo estén;*
- f) *en su caso, la identidad del administrador en materia de reestructuración;*
- g) *las condiciones del plan de reestructuración, incluidas en particular:*
 - i) *cualquier medida de reestructuración propuesta tal como se define en el artículo 2, apartado 1, punto 1,*
 - ii) *en su caso, la duración propuesta de las medidas de reestructuración propuestas,*
 - iii) *las disposiciones en materia de información y consulta de los representantes de los trabajadores, con arreglo al Derecho de la Unión y nacional,*
 - iv) *en su caso, las consecuencias globales para el empleo, como despidos, acuerdos sobre jornadas reducidas o medidas similares,*
 - v) *los flujos financieros estimados del deudor, si está previsto en la normativa nacional, y*
 - vi) *toda nueva financiación prevista como parte del plan de reestructuración y los motivos por los cuales es necesario aplicar dicho plan;*
- h) *una exposición de motivos que explique por qué el plan de reestructuración ofrece una perspectiva razonable de evitar la insolvencia del deudor y de garantizar la viabilidad de la empresa, junto con las condiciones previas necesarias para el éxito del plan. Los Estados miembros podrán requerir que se efectúe o se valide dicha exposición de motivos por un experto externo o por un administrador en materia de reestructuración si hubiera sido nombrado.*

Un pla de reestructuració s'adoptarà per les parts si *“en cada categoría, se alcance una mayoría en el importe de sus créditos o intereses. Los Estados miembros podrán además prever que, en cada categoría, se deba alcanzar una mayoría del número de partes afectadas.”*¹⁵ Els Estats podran regular que es requereixi una majoria qualificada, però mai superior al 75%.

Adicionalment, alguns plans de reestructuració només seran vinculants si, després de ser votats per les parts, els confirmen una autoritat judicial o administrativa, d'acord amb l'article 10. En canvi, en els casos molt excepcionals descrits a l'article 11, es podran convertir en vinculants per ser confirmats per una autoritat judicial o administrativa els plans de reestructuració que no hagin estat aprovats per les parts.

¹⁵ Article 9.6 de la Directiva (UE) 2019/1023 del Parlament Europeu y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones, y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas, y por la que se modifica la Directiva (UE) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuración e insolvencia), Diari Oficial de la Unió Europea, de 26 de juny de 2019. Disponible en: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj?locale=es>

Els Estats, a més, hauran de garantir que es protegeixin les operacions i noves financeracions en els casos en què hi hagi una posterior insolvència. És a dir, d'acord amb els articles 17 i 18, quan s'haguessin acordat noves financeracions i/o operacions raonables o necessàries, és molt important intentar garantir-les encara que més endavant el deutor s'acabi declarant en situació d'insolvència.

Aquests són alguns punts importants de la Directiva, però el més important de tots en relació a aquest treball és el de l'existència de la veritable segona oportunitat, o de la plena exoneració dels deutes, que defineix l'article 2.1.10 com:

la exclusión de la ejecución frente a los empresarios del pago de las deudas pendientes exonerables o la cancelación de las deudas pendientes exonerables como tales, en el marco de un procedimiento que podría incluir la ejecución de activos o un plan de pagos, o ambos

Abans d'endinsar-m'hi, però, m'agradaria destacar una qüestió que a mi em sembla un error del legislador europeu, i és que en la Consideració número 21 es remarca la “*gran importancia económica y social*” del sobre endeutament dels consumidors, però no es regula a cap article. En el seu lloc, al final de la mateixa Consideració s'expressa que:

. . . aunque la presente Directiva no incluye normas vinculantes en materia de sobreendeudamiento de los consumidores, conviene recomendar a los Estados miembros que apliquen también a los consumidores, en el plazo más breve posible, las disposiciones de la presente Directiva en materia de exoneración de deudas.

Em sembla que és un error perquè si el legislador europeu creu que és de tan gran importància regular-ho i, en vista del poc èxit que va tenir la Recomanació 2014/135 sobre un tema similar, considero que s'hauria d'haver plasmat en una norma imperativa, i no només mencionar-ho en una Consideració.

Tot i això, és cert que l'article 24 regula l'acumulació dels procediments relatius als deutes personals i professionals, però només es refereix als deutes personals dels empresaris insolvents. És a dir, busca incloure els deutes que un empresari ha generat en el marc de la seva activitat professional o comercial, conjuntament amb els que ha contret fora d'aquest tipus d'activitats, però no els dels no empresaris.

Entrant, ara sí, a valorar l'extensió de la segona oportunitat, l'article 20.1 estableix que els Estats hauran de procurar que els empresaris insolvents puguin accedir a un o més procediments que puguin acabar amb la “*plena exoneración de las deudas*”. Aquesta idea de la plena exoneració dels deutes es repeteix sovint en aquesta normativa, incloent-se tant en diverses Consideracions, com en múltiples articles, fet que ens demostra la suma importància que té pel legislador europeu. En aquest sentit destaco les Consideracions 73 i 75, que expressen el següent:

. . . se deben adoptar medidas para reducir los efectos negativos del sobreendeudamiento o la insolvencia sobre los empresarios, permitiendo, en particular, la plena exoneración de deudas después de cierto período de tiempo y limitando la duración de las órdenes de inhabilitación dictadas en relación con el sobreendeudamiento o la insolvencia del deudor. (Consideració 73)

S'ha de fer notar que la Directiva remet al dret nacional per definir el concepte d'insolvència, o sigui que tampoc aquí hi haurà una consonància transfronterera total.

Si en el Derecho nacional se dispone de más de un procedimiento conducente a la exoneración de deudas, los Estados miembros deben garantizar que al menos uno de dichos procedimientos ofrezca al empresario insolvente la oportunidad de lograr la plena exoneración de deudas dentro de un plazo que no sea superior a tres años. (Consideració 75)

Tanmateix, que aquest concepte sigui tant repetit i rellevant, no significa de cap manera que absolutament tots els empresaris puguin gaudir de l'exoneració dels seus deutes en la totalitat dels casos, degut a que això provocaria, entre altres coses, l'ús fraudulent d'aquests processos. Així, l'article 23.2 estableix que els Estats membres podran introduir restriccions a l'accés de l'exoneració dels deutes, la revoquin, o allargaments dels plaços en determinades circumstàncies, sempre i quan estiguin suficientment motivades. El propi article enumera les següents excepcions, que podran adoptar els Estats sense necessitat de més motivació:

- a) cuando el empresario insolvente haya vulnerado sustancialmente las obligaciones asumidas en virtud de un plan de pagos o cualquier otra obligación jurídica orientada a salvaguardar los intereses de los acreedores, incluida la obligación de maximizar los rendimientos para los acreedores;*
- b) cuando el empresario insolvente haya incumplido sus obligaciones en materia de información o cooperación con arreglo al Derecho de la Unión y nacional;*
- c) en caso de solicitudes abusivas de exoneración de deudas;*
- d) en caso de presentación de una nueva solicitud de exoneración dentro de un determinado plazo a partir del momento en que el empresario insolvente haya obtenido la plena exoneración de deudas o del momento en que se le haya denegado la plena exoneración de deudas debido a una vulneración grave de sus obligaciones de información o cooperación;*
- e) cuando no esté cubierto el coste del procedimiento conducente a la exoneración de deudas, o*
- f) cuando sea necesaria una excepción para garantizar el equilibrio entre los derechos del deudor y los derechos de uno o varios acreedores.*

A més, que hi hagi una sèrie d'excepcions preconstituïdes pel legislador europeu serveix per garantir una mínima uniformitat en les diverses legislacions estatals, però com que els països en poden afegir tantes com vulguin, mentres estiguin degudament motivades, s'impedeix que hi hagi una harmonització total en aquest àmbit.¹⁶

També es preveuen possibles causes objectives de modificació de l'exoneració del passiu insatisfet, ja que l'article 23.4 estipula que els estats podran -excepcionalment i de forma degudament justificada- excloure, limitar o establir terminis més llargs per a l'exoneració de determinades categories de deutes. La Directiva inclou un llistat dels tipus de deutes que poden veure's afectats per això, i són els següents:

- a) *deudas garantizadas;*
- b) *deudas derivadas de sanciones penales o relacionadas con estas;*
- c) *deudas derivadas de responsabilidad extracontractual;*
- d) *deudas relativas a obligaciones de alimentos derivadas de relaciones de familia, de parentesco, de matrimonio o de afinidad;*
- e) *deudas contraídas tras la solicitud o la apertura del procedimiento conducente a la exoneración de deudas, y*
- f) *deudas derivadas de la obligación de pagar los costes de un procedimiento conducente a la exoneración de deudas.*

És molt important destacar que encara que la Directiva enumeri aquests deutes, els estats han de justificar degudament la seva especial afectació, a diferència de les causes subjectives de l'article 23.2.

Havent analitzat la Directiva UE 2019/1023, i sobretot després d'haver assenyalat la gran importància que hi té la plena exoneració dels deutes, puc passar a examinar la seva transposició a Espanya.

¹⁶ Brenes Cortés, J. (2020). Algunas cuestiones relevantes que suscita la regulación contenida en la Directiva (UE) 2019/1023 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, en materia de instrumentos de alerta, exoneración de deudas y segunda oportunidad. *Revista Lex Mercatoria*, 14,47-70.

IV. Transposició de la Directiva UE 2019/1023 a Espanya

1. La Llei 16/2022

La transposició de la Directiva UE 2019/1023 va realitzar-se a l'Estat Espanyol a través de la Llei 16/2022, de 5 de setembre, de reforma del text refós de la Llei Concursal, aprovat pel Reial Decret Legislatiu 1/2020, de 5 de maig, per a la transposició de la Directiva (UE) 2019/1023 del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de juny de 2019, sobre marcs de reestructuració preventiva, exoneració de deutes i inhabilitacions, i sobre mesures per augmentar l'eficiència dels procediments de reestructuració, insolvència i exoneració de deutes, i per la que es modifica la Directiva (UE) 2017/1132 del Parlament Europeu i del Consell, sobre determinats aspectes del Dret de societats (Directiva sobre reestructuració i insolvència).

L'entrada en vigor d'aquesta normativa va suposar un gran canvi en molts aspectes de la regulació de l'exoneració del passiu insatisfet, la insolvència, i el procediment de la segona oportunitat, entre d'altres. Tant és així que en la pròpia exposició de motius de la Llei s'estableix que aquesta suposa una *“reforma estructural de calado del sistema de insolvencia”*¹⁷, per donar solució a la llarga durada dels concursos, a la poca quantitat d'aquests que acaben en conveni, i a l'escas ús del mecanisme de la segona oportunitat.

Per poder pal·liar aquestes limitacions, el legislador va introduir els plans de reestructuració, va agilitzar el procediment concursal, i va millorar les condicions del procediment de la segona oportunitat.¹⁸

En poques paraules, aquesta llei volia dur a terme *“una importante reforma del texto refundido de la Ley Concursal, aprobado por el Real Decreto Legislativo 1/2020, de 5 de mayo, que constituye la base idónea para acometer de forma ordenada, clara y sistemática la transposición”*¹⁹, i també suposar

*... el detonante de un cambio integral de la situación de los procedimientos de insolvencia en nuestro país, siendo clave para su flexibilización y agilización, y para favorecer los mecanismos preconcursales, con el fin último de facilitar la reestructuración de empresas viables y la liquidación rápida y ordenada de las que no lo son*²⁰

¹⁷ Paràgraf número 6 del preàmbul de la Llei 16/2022

¹⁸ Paràgrafs número 7 a 9 del preàmbul de la Llei 16/2022

¹⁹ Paràgraf número 10 del preàmbul de la Llei 16/2022

²⁰ Paràgraf número 11 del preàmbul de la Llei 16/2022

La famosa firma d'advocats Cuatrecasas va resumir força bé els canvis més substancials que l'entrada en vigor d'aquesta llei, respecte de la Llei Concursal, destacant-ne aquests:

- *En materia de preinsolvencia, surgen nuevas oportunidades de reestructuración de deuda con mayor protagonismo de los acreedores que podrán beneficiarse de instrumentos preconcursales más ágiles, flexibles y con un ámbito más amplio al incluir la posibilidad de arrastre de acreedores de todo tipo, incluidos los socios de la sociedad deudora.*
- *Se regula con detalle el procedimiento para preparar, durante la fase previa al concurso, la venta de unidades productivas mediante el nombramiento de un experto, por el juez que conocerá del concurso, para recabar las potenciales ofertas de adquisición (el llamado “pre-pack”).*
- *Se introducen también novedades relevantes en el procedimiento concursal como la desaparición de la propuesta anticipada de convenio o el reconocimiento de los pactos de subordinación no perjudiciales en la fase de liquidación.*
- *Se completa el procedimiento para la refinanciación de deuda avalada por Instituto de Crédito Oficial (“ICO”).²¹*

Tot i que aquest és un resum molt breu, serveix per tenir una idea general de la llei, abans d'endinsar-nos en els canvis més rellevants de cara a aquest treball, que es veuran més endavant.

En quant a l'objectiu que tenia el legislador quan va redactar aquesta llei, el paràgraf número 14 de la Llei 16/2020, al mateix temps que fa referència a la Directiva (UE) 2019/1023, declara el següent:

Se trata de una ley muy ambiciosa, inspirada con el objetivo de conseguir, de acuerdo a los ejes de reforma marcados por la Directiva, cuando sea objetivamente posible, una reestructuración de activos y pasivos para evitar la insolvencia o solucionar la ya acaecida; la decisión de convertir el beneficio de la exoneración de las deudas, cuando concurren determinadas circunstancias, en un derecho de la persona natural deudora; y la decidida voluntad legislativa de simplificar el concurso de acreedores en aras de las siempre deseadas rapidez de la tramitación y eficiencia institucional, con algunos mecanismos de alerta temprana que permitan al deudor responsable detectar la necesidad de actuar para evitar o para encauzar la insolvencia. El contenido de la Directiva es heterogéneo, y, por consiguiente, heterogéneo también tiene que ser el contenido de la norma de transposición. Al mismo tiempo, para evitar algunas disfunciones e incoherencias con las nuevas normas en que se materializa la transposición, se procede a reformar la Ley Concursal en las materias directamente relacionadas.

²¹ Cuatrecasas. (2022, setembre 22). Claves de la reforma concursal | Ley 16/2022. <https://www.cuatrecasas.com/es/spain/art/espana-claves-de-la-reforma-concursal>

Com no podia ser d'una altra manera, l'esperit essencial d'aquesta norma jurídica es correspon amb el de la Directiva que transposa.

Un cop assentades les bases d'aquesta llei, puc procedir a analitzar la nova regulació del procediment d'exoneració del passiu insatisfet per a persones naturals i, en general, de la segona oportunitat. Tot i que abans de fer-ho, crec que és rellevant esmentar que aquesta Llei només té un article únic pel qual es modifica la Llei Concursal, per tant faré menció a les noves redaccions dels articles de la Llei Concursal, i no als de la Llei 16/2022.

En primer lloc, es reformula l'article 486 de la Llei Concursal, resultant en què l'exoneració del passiu insatisfet podrà demanar-la qualsevol deutor persona natural²² que sigui de bona fe, que es subscriurà a un pla de pagaments sense prèvia liquidació de la massa activa; o amb una liquidació de la massa activa, en cas que el concurs hagi conclòs amb la finalització de la liquidació de la massa activa, o no n'hi hagués suficient per satisfer els crèdits contra la massa.

Dos articles més tard -en el 488- es prohibeix sol·licitar l'exoneració del passiu insatisfet durant els dos anys després d'haver-ne obtingut una amb pla de pagaments, o durant els 5 següents si ha sigut sense pla de pagaments. En qualsevol cas, aquestes no exoneraran dels crèdits públics.

No ha de sorprendre a ningú saber que les dues modalitats d'exoneració diferents -amb pla de pagaments i sense- tenen regulacions que varien de l'una a l'altra. En l'exoneració posterior a la liquidació de la massa activa (articles 501 i 503 de la modificada Llei Concursal) el deutor només haurà de presentar la sol·licitud demostrant que no ha incorregut en una causa legal que l'impedirien aconseguir l'exoneració, i presentar les declaracions de la renda dels últims 3 anys. Després d'escoltar les al·legacions que puguin formular els creditors i l'administrador concursal, el jutge del concurs concedirà l'exoneració del passiu que hagués quedat insatisfet amb la liquidació de la massa activa.

És molt gran la diferència entre aquest breu tràmit i l'extensa regulació de la modalitat amb pla de pagaments (articles 495 a 500 bis de la nova Llei Concursal), cosa que, per una altra banda, és totalment d'esperar, ja que en aquesta encara hi ha la intenció de pagar el que es pugui, i a l'altra ja no. Seria més aviat comparable aquesta modalitat amb la fase de liquidació de la massa activa més la de l'exoneració del passiu insatisfet.

La modalitat de l'exoneració amb pla de pagaments s'inicia també amb una sol·licitud del deutor, acompanyada de les declaracions de la renda dels últims tres

²² Es distingeix de la Directiva 2019/1023, ja que en aquesta només es permetia accedir a aquest mecanisme als empresaris persones naturals, però a la Llei 16/2022 poden accedir-hi també les persones físiques.

anys tant seves com de la resta de persones de la seva unitat familiar, i s'haurà de presentar abans de la declaració de la liquidació de la massa activa per part del jutge. També haurà de fer una proposta de pla de pagaments, en la qual com a mínim haurà d'haver-hi el calendari de pagaments que se satisfaran, relacionar els recursos previstos per al seu compliment, i per a satisfer els deutes no exonerables. A més, no podrà suposar la liquidació de tot el patrimoni del deutor, ni canviar l'ordre de pagament dels crèdits sense el consentiment dels creditors.

La duració general del pla de pagaments serà de 3 anys, però en alguns casos podrà ser de 5. Durant aquest temps només meritaren interessos els deutes no exonerables amb garantia real, i només fins el valor d'aquesta garantia.

Un cop acceptat el pla de pagaments, s'exonerarà al deutor dels deutes que aquest no cobreixi. Tanmateix, si la seva situació econòmica canvia dràsticament, es podrà modificar el pla de pagaments. Addicionalment, si el deutor no complís amb el pla, el jutge podrà -a instància de qualsevol creditor afectat per l'exoneració- revocar l'exoneració, deixar sense efectes el pla de pagaments i iniciar la fase de liquidació de la massa activa del deutor. Val a dir que el deutor que s'hagi sotmès a una exoneració amb pla de pagaments, podrà demanar el canvi de modalitat a una exoneració amb liquidació de la massa activa, inclús quan se li hagi revocat la primera.

Després d'haver complert amb el pla de pagaments en la seva totalitat, o d'haver incomplert per causes no imputables al deutor, el jutge concedirà l'exoneració definitiva, que es publicarà al Registre públic concursal.

Hem vist, fins aquest moment, un resum dels articles més importants de la Llei 16/2022, de cara a la segona oportunitat de les persones naturals, però encara falten els dos que més debat han causat, i que, perquè no dir-ho, donen peu a aquest treball.

2. Existeix una veritable segona oportunitat a Espanya?

D'acord amb l'article 484 de la Llei Concursal -que per cert no va ser modificat amb la Llei 16/2022- els concursos de persones naturals que finalitzin per liquidació o insuficiència de la massa activa provocaran que el deutor segueixi sent responsable dels crèdits insatisfets, a no ser que hagués obtingut el benefici de l'exoneració del passiu insatisfet.

Aquest fet se'ns presenta com a excepcional, però en realitat en la pràctica acaba sent la regla general²³. Tanmateix, com veurem a continuació, l'exoneració no s'exté

²³ Rebollo Díaz, P. i Augone Vernet, A. (2023). El concurso del consumidor. Regulación actual en España. *El concurso de acreedores de la persona natural no empresaria*, (pp. 131-223). J.M. Bosch Editor.

a tots els deutes, per tant és possible que un deutor persona natural que hagi obtingut l'exoneració segueixi sent responsable d'alguns deutes, després d'haver acabat el seu concurs per d'una de les dues causes mencionades en el paràgraf anterior.

És clar que aquest article posa en una situació pitjor als deutors persona natural respecte dels deutors persona jurídica, però només quan ens trobem davant d'algunes circumstàncies de finalització del concurs. Addicionalment, les conseqüències que regula no s'apliquen quan el deutor aconseguix l'exoneració, fet que fa que sigui difícil defensar que aquest article per si mateix perjudiqui la segona oportunitat. En canvi, aquesta situació és molt més clara en els següents articles:

L'article 487.1 és l'encarregat d'excloure alguns deutors de la possibilitat de demanar l'exoneració del passiu insatisfet. Ho fa per causes subsumibles dins del concepte de deutor que no ha actuat de bona fe, com ja s'havia fet en regulacions anteriors. Tanmateix, es fa una interpretació més aviat extensiva d'aquest concepte, incloent causes que no es regulaven anteriorment en la legislació espanyola, ni tampoc s'havien previst a la Directiva (UE) 2019/1023.

A més a més, que l'article 486 exigeixi la bona fe del deutor per sol·licitar l'exoneració del passiu insatisfet, i que el 487 estableixi requisits perquè els deutors l'obtinguin, suposa que encara que siguis un deutor de bona fe pots no complir els requisits legals per a obtenir l'exoneració.²⁴ Això vol dir que els deutors, tot i teòricament ser de bona fe, no podran acollir-se a aquest mecanisme:

1. *Cuando, en los diez años anteriores a la solicitud de la exoneración, hubiera sido condenado en sentencia firme a penas privativas de libertad, aun suspendidas o sustituidas, por delitos contra el patrimonio y contra el orden socioeconómico, de falsedad documental, contra la Hacienda Pública y la Seguridad Social o contra los derechos de los trabajadores, todos ellos siempre que la pena máxima señalada al delito sea igual o superior a tres años, salvo que en la fecha de presentación de la solicitud de exoneración se hubiera extinguido la responsabilidad criminal y se hubiesen satisfecho las responsabilidades pecuniarias derivadas del delito.*
2. *Cuando, en los diez años anteriores a la solicitud de la exoneración, hubiera sido sancionado por resolución administrativa firme por infracciones tributarias muy graves, de seguridad social o del orden social, o cuando en el mismo plazo se hubiera dictado acuerdo firme de derivación de responsabilidad, salvo que en la fecha de presentación de la solicitud de exoneración hubiera satisfecho íntegramente su responsabilidad.*

²⁴ Cucurull Poblet, T. (2023). Exoneración del pasivo insatisfecho y la vivienda habitual del concursado. *Revista Jurídica sobre Consumidores y Usuarios*, 13, (45-61)

En el caso de infracciones graves, no podrán obtener la exoneración aquellos deudores que hubiesen sido sancionados por un importe que exceda del cincuenta por ciento de la cuantía susceptible de exoneración por la Agencia Estatal de Administración Tributaria a la que se refiere el artículo 489.1.5.º, salvo que en la fecha de presentación de la solicitud de exoneración hubieran satisfecho íntegramente su responsabilidad.

- 3. Cuando el concurso haya sido declarado culpable. No obstante, si el concurso hubiera sido declarado culpable exclusivamente por haber incumplido el deudor el deber de solicitar oportunamente la declaración de concurso, el juez podrá atender a las circunstancias en que se hubiera producido el retraso.*
- 4. Cuando, en los diez años anteriores a la solicitud de la exoneración, haya sido declarado persona afectada en la sentencia de calificación del concurso de un tercero calificado como culpable, salvo que en la fecha de presentación de la solicitud de exoneración hubiera satisfecho íntegramente su responsabilidad.*
- 5. Cuando haya incumplido los deberes de colaboración y de información respecto del juez del concurso y de la administración concursal.*
- 6. Cuando haya proporcionado información falsa o engañosa o se haya comportado de forma temeraria o negligente al tiempo de contraer endeudamiento o de evacuar sus obligaciones, incluso sin que ello haya merecido sentencia de calificación del concurso como culpable. Para determinar la concurrencia de esta circunstancia el juez deberá valorar:*
 - a) La información patrimonial suministrada por el deudor al acreedor antes de la concesión del préstamo a los efectos de la evaluación de la solvencia patrimonial.*
 - b) El nivel social y profesional del deudor.*
 - c) Las circunstancias personales del sobreendeudamiento.*
 - d) En caso de empresarios, si el deudor utilizó herramientas de alerta temprana puestas a su disposición por las Administraciones Públicas.*

En concret, el supòsit que s'inclou per primer cop és el del segon punt de l'article. Tot i que sigui un supòsit nou i que no estava inclòs tampoc en el llistat que donava l'article 23.2 de la Directiva (UE) 2019/1023, això en principi no seria contrari a la norma europea, ja que aquesta sembla permetre que el legislador estatal afegeixi noves restriccions, sempre i quan estiguin degudament motivades.

La discussió, que hauria sigut mínima si l'inclusió d'aquest supòsit s'hagués motivat suficientment al preàmbul de la Llei, és en canvi molt acalorada perquè en l'exposició de motius de la norma espanyola ni tan sols es fa un intent de justificar aquest nou impediment. I és que tot el que diu respecte de l'article 487 és el següent:

La buena fe del deudor sigue siendo una pieza angular de la exoneración. En línea con las recomendaciones de los organismos internacionales, se establece una delimitación normativa de la buena fe, por referencia a determinadas conductas objetivas que se relacionan taxativamente (numerus clausus), sin apelación a patrones de conducta vagos o sin suficiente concreción, o cuya prueba imponga una carga diabólica al deudor. Se elimina el requisito para poder gozar de la exoneración consistente en que el deudor no haya rechazado oferta de empleo en los cuatro años anteriores a la declaración de concurso. Y también se elimina la obligación de haber celebrado, o haber al menos intentado, un acuerdo extrajudicial de pagos.

Aquesta nova regulació provoca que, paradoxalment, el deutor es trobi en una situació pitjor que abans de la transposició d'una Directiva europea pensava per tal de millorar les condicions dels mateixos, fet que sembla difícil de creure. És un article molt polèmic i que estudiaré seguidament més a fons juntament amb l'article 489, també increïblement polèmic per motius similars.

En un paràgraf anterior he mencionat els deutes no exonerables, i és perquè, efectivament, la Llei 16/2022 regula uns quants deutes dels quals no et pots exonerar en cap cas, sigui la modalitat que sigui, i siguis deutor de bona o mala fe. Es troben enumerats al nou article 489.1 de la Llei Concursal, i són els següents:

1.º Las deudas por responsabilidad civil extracontractual, por muerte o daños personales, así como por indemnizaciones derivadas de accidente de trabajo y enfermedad profesional, cualquiera que sea la fecha de la resolución que los declare.

2.º Las deudas por responsabilidad civil derivada de delito.

3.º Las deudas por alimentos.

4.º Las deudas por salarios correspondientes a los últimos sesenta días de trabajo efectivo realizado antes de la declaración de concurso en cuantía que no supere el triple del salario mínimo interprofesional, así como los que se hubieran devengado durante el procedimiento, siempre que su pago no hubiera sido asumido por el Fondo de Garantía Salarial.

5.º Las deudas por créditos de Derecho público. No obstante, las deudas para cuya gestión recaudatoria resulte competente la Agencia Estatal de Administración Tributaria podrán exonerarse hasta el importe máximo de diez mil euros por deudor; para los primeros cinco mil euros de deuda la exoneración será íntegra, y a partir de esta cifra la exoneración alcanzará el cincuenta por ciento de la deuda hasta el máximo indicado. Asimismo, las deudas por créditos en seguridad social podrán exonerarse por el mismo importe y en las mismas condiciones. El importe exonerado, hasta el citado límite, se aplicará en orden inverso al de prelación

legalmente establecido en esta ley y, dentro de cada clase, en función de su antigüedad.

6.º Las deudas por multas a que hubiera sido condenado el deudor en procesos penales y por sanciones administrativas muy graves.

7.º Las deudas por costas y gastos judiciales derivados de la tramitación de la solicitud de exoneración.

8.º Las deudas con garantía real, sean por principal, intereses o cualquier otro concepto debido, dentro del límite del privilegio especial, calculado conforme a lo establecido en esta ley.

A més a més, el jutge podrà excepcionalment declarar que un deute no inclòs al llistat anterior sigui total o parcialment no exonerable, quan sigui necessari per evitar l'insolvència d'un creditor afectat per l'exoneració.

Aquest article és possiblement el més polèmic -potser inclús més que el 487.1- dels que introdueix la Llei 16/2022, per dos motius:

- El primer és que el llistat de deutes no exonerables és més llarg que en la regulació anterior, ja que l'anterior Llei Concursal regulava que un deutor que hagués pagat els crèdits concursals privilegiats i, si pogués, hagués intentat un acord extrajudicial de pagaments, es podia exonerar de tots els deutes menys els públics i els d'aliments.

Seguidament, establia que el deutor que hagués pogut intentar un acord extrajudicial de pagaments i no ho hagués fet, es podria exonerar del 75% dels crèdits ordinaris, i de tots els subordinats.

Ara, en canvi, el conjunt de deutes exonerables a la pràctica s'ha reduït, fet que suposa que en aquest aspecte la reforma fos un retrocés en la protecció dels drets dels deutors i, per tant, dels consumidors.²⁵

- El segon és que recordem que la Directiva (UE) 2019/1023 permet que els estats introdueixin algunes excepcions a l'exoneració del passiu insatisfet, però havien d'estar degudament justificades.

Entrant primer a valorar la justificació que s'inclou a l'exposició de motius de la Llei 16/2022 per a introduir tantes excepcions, observem que és realment poca i en cap cas es pot considerar que justifica degudament un fet tan excepcional com és el que

²⁵ Escolà Besora, Mª E. (2023). El derecho a la segunda oportunidad de los consumidores tras la reforma concursal. Algunos avances y muchos retrocesos. *Revista Jurídica sobre Consumidores y Usuarios*, 13, 62-81.

alguns deutes no siguin exonerables. El paràgraf número 12 de l'apartat IV del preàmbul de la ja mencionada norma jurídica enraona que:

Las excepciones se basan, en algunos casos, en la especial relevancia de su satisfacción para una sociedad justa y solidaria, asentada en el Estado de Derecho (como las deudas por alimentos, las de derecho público, las deudas derivadas de ilícito penal o incluso las deudas por responsabilidad extracontractual). Así, la exoneración de deudas de derecho público queda sujeta a ciertos límites y solo podrá producirse en la primera exoneración del pasivo insatisfecho, no en las sucesivas. En otros casos, la excepción se justifica en las sinergias o externalidades negativas que podrían derivar de la exoneración de cierto tipo de deudas: la exoneración de las deudas por costes o gastos judiciales derivados de la tramitación de la propia exoneración podría desincentivar la colaboración de ciertos terceros con el deudor en este objetivo (por ejemplo, los abogados), lo cual perjudicaría el acceso del concursado al expediente. De la misma forma, la exoneración de deudas que gocen de garantías reales socavaría, sin fundamento alguno, una de las piezas esenciales del acceso al crédito y, con ello, del correcto funcionamiento de las economías modernas, cual es la inmunidad del acreedor que disfrute de una garantía real sólida a las vicisitudes de la insolvencia o el incumplimiento del deudor. Por último, de forma excepcional, se permite al juez que declare la no exonerabilidad total o parcial de ciertas deudas cuando ello sea necesario para evitar la insolvencia del acreedor.

Un sol paràgraf és el que el legislador espanyol va considerar adient dedicar a la “deguda justificació” per tal d'excloure aquestes 8 categories de deutes de la possibilitat de ser exonerats. En la meua humil opinió, és completament insuficient, ja que un tema que gaudeix de tanta importància hauria de ser tractat com a tal, i no només enunciar els principis pels quals s'exclouen uns deutes, ni tampoc fer una breu i superficial pels altres.

Si tots els deutes exclosos de l'exoneració es trobessin també a la Directiva europea que transposa, considero que podríem inclús fer la vista grossa, interpretant que si s'havien inclòs a la Directiva era perquè el legislador europeu ja havia pre justificat la seva existència -encara que exigia la deguda justificació per part dels legisladors estatals-. Tanmateix, s'inclouen dues categories de deutes que no eren presents a la normativa europea, sent aquestes la dels salaris dels treballadors i la dels crèdits públics (amb el límit de 10.000 € de la primera exoneració).

Aquest fet presenta seriosos dubtes, i és que fent una interpretació literal de la norma, sembla ser que el llistat que presentava la Directiva (UE) 2019/1023 en el seu article 23.4 era numerus clausus, i no numerus apertus com el del 23.2 relatiu a les exclusions de caràcter subjectiu. Per a Suberbiola Garbizu resulta indiferent si el llistat és o no numerus clausus, ja que en tot cas s'havia de motivar degudament la introducció d'aquestes limitacions, cosa que el legislador espanyol no va fer.²⁶

²⁶ Suberbiola Garbizu, I. (2023). Reflexiones sobre el alcance de la exclusión de la exoneración del crédito tributario en la normativa concursal. Análisis del Auto del Juzgado de lo Mercantil de

En aquest sentit, el Jutjat del Mercantil nº1 d'Alacant va presentar el dia 25 d'abril de 2023 una qüestió de prejudicialitat europea -que de moment no ha sigut contestada pel TJUE- creient que els articles 487.1.2 i 489.1.5 de la reformada Llei Concursal, que va introduir la Llei 16/2022, poden ser contraris als articles 23.2 i 23.4 de la Directiva (UE) 2019/1023, respectivament, per, en essència, els següents motius:

- En relació a l'article 487.1.2, es pregunta si el legislador estatal pot incloure noves restriccions per accedir a l'exoneració del passiu insatisfet, que no estiguessin previstes en la regulació anterior a la transposició, ni tampoc a l'article 23.2 de la Directiva, com a conseqüència de la transposició d'aquesta normativa europea.
- També es pregunta si aquest mateix article de la Directiva s'oposa al contingut específic de l'article de la nova versió de la Llei Concursal.
- Per acabar amb aquest article, es pregunta si el cos normatiu europeu és contrari a que el legislador estatal inclogui una nova restricció a l'accés de l'exoneració sense haver-ho justificat.
- En relació a l'article 489.1.5, es pregunta el jutge en primer lloc si l'article 23.4 de la Directiva conté un llistat numerus clausus o numerus apertus.
- En cas que sigui de numerus apertus, es pregunta si aquest article és contrari a l'exclusió de l'exoneració dels deutes públics, en tant que premiaria arbitràriament uns creditors respecte d'uns altres²⁷
- També es pregunta si s'oposa la norma europea a que s'utilitzi una justificació genèrica per tal de motivar el fet d'incloure una exclusió de l'exoneració d'un tipus de deutes, encara que aquest no estigui present a l'article 23.4 de la Directiva.²⁸

Una setmana més tard -el 2 de maig de 2023- el Jutjat Mercantil nº 10 de Barcelona també va interposar una qüestió de prejudicialitat europea, en la qual preguntava el següent:

- En primer lloc, pregunta si el legislador estatal opta per regular l'exoneració del passiu insatisfet pels deutors no empresaris, s'han d'ajustar a les previsions del Títol III de la Directiva.
- Si el comportament deshonest de l'article 23.1 de la Directiva inclou comportaments negligents generadors de deute.

Barcelona, Sección 10, 146/2023, de 2 de mayo, Nº de recurso 115/2022. *Nueva Fiscalidad*, 3, 251-262.

²⁷ En aquest tema també va presentar una qüestió d'inconstitucionalitat la secció 8ª de l'Audiència Provincial d'Alacant en data 31-01-2023.

²⁸ Qüestions prejudicials europees de l'Auto 389/2022, de 25 d'abril de 2023, del Jutjat Mercantil nº1 d'Alacant

- També pregunta si el llistat de l'article 23.2 és numerus clausus o numerus apertus, i en cas que fos apertus, si les causes introduïdes ex novo pels estats han d'estar basades en comportaments deshonestos o de mala fe.
- Si d'acord amb l'article 23 de la Directiva, s'hauria de deixar d'aplicar l'article 487.1.2 de la reformada Llei Concursal si la infracció tributària no està causada per un comportament deshonest ni de mala fe.²⁹

Totes aquestes limitacions fan que ens entrin molts dubtes sobre si la Llei 16/2022 respecta en la pràctica les indicacions de la Directiva (UE) 2019/1023, i en concret si no contradiu l'esperit d'aquesta última de fer que els deutors de bona fe puguin gaudir d'una plena exoneració del passiu insatisfet. De fet, alguns autors inclús pensen que la intenció del legislador espanyol va ser la contrària que la del legislador europeu.³⁰

Altres autors, com l'advocat Fernando Azofra creuen que l'exclusió dels crèdits públics de l'exoneració del passiu insatisfet incompleixen frontalment la Directiva europea transposada, ja que manca de justificació i a més inverteix el que dictava el dret espanyol d'abans de l'entrada en vigor de la ja mencionada norma europea.³¹

No tots els autors són tan summament crítics amb aquesta llei, n'hi ha que es limiten a dir que el sistema no és tan avançat com hauria de ser-ho i que alguns aspectes de la norma provocaran que es qüestionï davant el TJUE³², que tot i ser una crítica és molt més conservadora. De manera similar, Yáñez Vivero opina que, encara que la reforma és en general bona, hauria també d'incloure la possibilitat que el deutor es quedi amb la vivenda familiar tot i no ser estrictament un bé necessari per a la continuació de l'activitat professional.³³

N'hi ha també que veuen aquesta reforma com a positiva. I és que estrictament tenint en compte els deutes amb garanties, la Llei 16/2022 fa una bona feina d'equilibrar el foment de les solucions preconcursals i agilitzar el concurs, mentres que alhora protegeix i respecta al creditor garantit, per tal de preservar el bon funcionament del mercat de crèdits.³⁴

²⁹ Qüestions prejudicials europees de l'Auto 115/2022, de 2 de maig de 2023, del Jutjat Mercantil n° 10 de Barcelona

³⁰ Badía Cancho, L., Campá García, J. (2023). La segunda oportunidad..., perdida. *Revista Jurídica sobre Consumidores y Usuarios*, 13, 8-18.

³¹ Azofra Vegas, F. (2022). La segunda "segunda oportunidad". *Actualidad Jurídica (Uría Menéndez)*, 59, 229-245.

³² Borrallo Fernández, C. (2023). La exoneración de la deuda pública en nueva Ley de segunda oportunidad. *Revista Jurídica de Consumidores y Usuarios* (13), 19-37.

³³ Yáñez Vivero, F. Vivienda hipotecada y segunda oportunidad. *La vivienda familiar ante los retos de la crisis*, (pp. 225-244). Dykinson.

³⁴ Moya Fernández, A. J. (2022). Novedades concursales relacionadas con los acreedores reales y la ejecución de sus garantías. *Actualidad Jurídica (Uría Menéndez)*, 59, 275-296

V. Conclusions

La segona oportunitat és un mecanisme amb molta història, però que s'ha positivitzat fa relativament poc en el nostre ordenament jurídic. Tot i ser tan recent, ocupa una gran part de la normativa concursal i ha estat orientada per la UE en múltiples ocasions. La novetat de la regulació i la influència del dret europeu provoquen que hi hagi molts debats doctrinals i diversitat d'opinions en diversos aspectes de la segona oportunitat, com els que s'han estudiat en aquest treball.

Un tema en el que l'opinió general està d'acord és que l'existència d'un instrument d'exoneració del passiu insatisfet per a deutors diligents o de bona fe és positiu per a la societat, ja que, entre d'altres, promou l'activitat econòmica, evita situacions d'economia submergida i redueix les possibles conseqüències d'iniciar un negoci. També és clar per la majoria que els beneficis que poden obtenir els deutors amb aquest mecanisme els són molt útils, ja que podran continuar vivint de manera més o menys digna, tot i haver patit un revés econòmic molt fort.

El tema més candent de debat sobre la segona oportunitat, com no pot ser d'una altra manera, és en base a la Llei 16/2022, i en particular si és una bona transposició de la Directiva UE 2019/1023, però també hi ha disparitat d'opinions en quant a si els canvis que introdueix la norma són positius o negatius.

Tot i haver-hi criteris diferents sobre quines mesures que inclou per primera vegada la Llei 16/2022 són beneficioses i quins empitjoren la situació dels deutors, la realitat és que el parer doctrinal àmpliament majoritari -per no dir absolut- és que n'hi ha d'unes i de les altres.

En primer lloc, els aspectes positius de la nova regulació en matèria de segona oportunitat van des de l'equilibri entre deutor i creditor en els deutes amb garanties, fins a la nova gestió del concurs, passant pel foment de l'exoneració del passiu insatisfet, i sense oblidar-nos del més important: la tant esperada transposició de la Directiva UE 2019/1023 (és important puntualitzar que és molt bo que es realitzés aquesta adaptació, però això no vol dir de cap de les maneres que estigui ben feta).

En segon lloc, hi ha diferents parts de la Llei 16/2022 que critiquen diversos autors individualment, com ara que no s'inclouï la vivenda familiar del deutor dins dels béns necessaris per a continuar amb l'activitat comercial, però hi ha dos punts respecte dels quals la immensa majoria està d'acord en què perjudiquen injustament la situació dels deutors: primer, les noves restriccions per a poder optar a l'exoneració del passiu insatisfet, i segon, l'exclusió de nous deutes de l'exoneració del passiu insatisfet.

De fet, en relació a aquestes limitacions, s'han presentat diverses qüestions de prejudicialitat europea al Tribunal de Justícia de la UE preguntant, en concret, si els articles 487.1.2 i 489.1.5 de la nova Llei Concursal són contraris als apartats segon i quart de l'article 23 de la Directiva 2019/1023. Aquests dubtes sorgeixen perquè els articles mencionats limiten de maneres que no estaven previstes a la directiva europea transposada ni tampoc a la regulació estatal el dret dels deutors d'obtenir una plena exoneració del passiu insatisfet, i a més la motivació que ofereix el legislador espanyol és escassa i, miri per on es miri, insuficient.

El primer d'aquests articles limita la possibilitat d'obtenir l'exoneració del passiu insatisfet als deutors que hagin estat sancionats administrativament per infracció tributària molt greu, de la seguretat social o d'ordre social en els 10 anys anteriors a la sol·licitud d'exoneració, a no ser que hagués satisfet íntegrament la seva responsabilitat.

El segon, exclou els crèdits públics de l'exoneració, tot i que sí que serà possible exonerar-se fins a 10 mil euros de crèdits de l'Agència Estatal d'Administració Tributària i de la Seguretat Social, dels quals una meitat es podrà exonerar íntegrament, i l'altra meitat assolirà el 50% del deute fins el màxim indicat,

Tant els jutges que presenten aquestes qüestions de prejudicialitat europea, com la major part d'experts en el sector creuen que efectivament aquests dos articles de la nova regulació concursal vulneren la normativa europea. En vista de tanta crítica per part de una quantitat tan elevada de juristes, resulta curiós pensar com va poder el legislador estatal aprovar la Llei 16/2022 d'aquesta manera.

Tenint, ara sí, en ment la pregunta que dóna títol a aquest treball, hem de plantejar-nos si pel fet que dos articles del cos normatiu estatal en contradiguin un d'una normativa europea, podem afirmar que el legislador espanyol no va respectar l'esperit de la Directiva UE 2019/1023 en el moment de la seva transposició. Si fos tan simple com contradir un sol article, podria ser difícil pensar que existeix aquesta manca de fidelitat, però la qüestió va més enllà:

Primerament hem de tenir en compte que entre el preàmbul i els articles normatius de la Directiva sobre insolvència es repeteix gairebé 20 vegades la idea de la

possibilitat dels deutors d'obtenir una plena exoneració del passiu insatisfet, cosa que demostra la gran importància que tenia per al legislador europeu el fet que aquesta exoneració fos íntegra.

Seguidament, hem de posar en valor que la reforma de la Llei Concursal vulnera per doble partida els dos apartats mencionats abans de l'article 23, ja que en primer lloc incorpora noves limitacions que no hi estan previstes, i a més ho fa sense motivar-ho.

Per últim, cal remarcar que tant la limitació a causa de les sancions administratives com sobretot els deutes de crèdit públic poden ser en la pràctica força comuns. És a dir, ningú pot afirmar que són situacions que tenen un caràcter excepcional al nostre país i, per tant, constreixen els drets dels deutors.

Per totes aquestes raons és que la gran majoria d'experts opinen que la regulació espanyola actual no respecta els desitjos ni l'esperit del legislador europeu que va fer la Directiva UE 2019/1023, però és això suficient per assegurar que no hi ha una veritable segona oportunitat a Espanya? En realitat, què vol dir que no hi hagi una "veritable" segona oportunitat?

En primer lloc respondré a la segona pregunta, i és que es podria parlar de la manca d'una veritable segona oportunitat quan el mecanisme que poden fer servir els deutors per tal d'alliberar-se dels deutes són de molt difícil accés, i/o fan que segueixin tenint una quantitat important de deutes tot i haver's-hi beneficiat. Això es podria traduir en un llistat excessiu de requisits per adherir-se a l'exoneració, i una sèrie de crèdits exclosos del benefici molt numerosa.

En quant a la primera pregunta, la resposta no és del tot clara, però en la meua modesta opinió sí que és suficient per a poder-ho afirmar, ja que la nostra normativa estableix una abundant col·lecció de requisits, restriccions i limitacions indecent per a poder accedir a l'exoneració del passiu insatisfet i, un cop un deutor hi pot accedir, es troba amb que gran quantitat dels deutes que pot tenir no són exonerables.

Com a conclusió final, m'agradaria recalcar que sí que és important establir requisits i limitacions a la segona oportunitat, ja que sinó es podria fer un ús abusiu de la mateixa, però el legislador espanyol va anar massa lluny quan els va positivitzar, fet que va resultar amb que no hi hagi una veritable segona oportunitat a l'Estat Espanyol.

VI .Bibliografia

Auto 603/2022, de 31 de enero de 2023 de la sección 8 de la Audiencia Provincial de Alicante

Auto 389/2022, de 25 d'abril de 2023, del Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Alicante

Auto 507/2020, de 8 de septiembre, del Juzgado de lo Mercantil nº 7 de Barcelona

Auto 233/2020, de 23 de septiembre, del Juzgado de lo Mercantil nº 10 de Barcelona

Auto 115/2022, de 2 de mayo de 2023, del Juzgado de lo Mercantil nº 10 de Barcelona

Auto 170/2020, de 6 de octubre, del Juzgado de lo Mercantil nº 13 de Madrid

Auto, 535/2023, de 6 de noviembre, del Tribunal Constitucional

Azofra Vegas, F. (2022). La segunda “segunda oportunidad”. *Actualidad Jurídica (Uría Menéndez)*, 59, 229-245.

<https://www.uria.com/documentos/publicaciones/8164/documento/art12.pdf?id=13107&forceDownload=true>

Badía Cancho, L., Campá García, J. (2023). La segunda oportunidad..., perdida.

<https://app.vlex.com/#search/jurisdiction:ES/La+segunda+oportunidad...%2C+perdida./vid/924661644>

<https://app.vlex.com/#search/jurisdiction:ES/La+segunda+oportunidad%3A+u+n+mecanismo+eficaz%2C+simple+y+en+auge./vid/748954613>

<https://vlex.es/vid/ultimas-reformas-normativas-defensa-642272629>

<https://app.vlex.com/#search/jurisdiction:ES/La+exoneraci%C3%B3n+de+la+deuda+p%C3%ABlica+en+nueva+Ley+de++segunda+oportunidad/vid/924661645>

<https://www.google.cat/url?sa=t&source=web&rct=i&opi=89978449&url=https://www.researchgate.net/publication/360000000>

[//revistas.innovacionumh.es/index.php/lexmercatoria/article/download/924/1309/4109&ved=2ahUKEwjC1fzelPyFAxVW-wlHHY6CDn4QFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw3-1Mi2YfGxJVJRzE2rTTV5](https://revistas.innovacionumh.es/index.php/lexmercatoria/article/download/924/1309/4109&ved=2ahUKEwjC1fzelPyFAxVW-wlHHY6CDn4QFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw3-1Mi2YfGxJVJRzE2rTTV5)

Comisión Europea. (03-10-2012). Acta del Mercado Único II: doce medidas prioritarias para un nuevo crecimiento.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_12_1054

Cuatrecasas. (2022, setembre 22). Claves de la reforma concursal | Ley 16/2022.

<https://www.cuatrecasas.com/es/spain/art/espana-claves-de-la-reforma-concursal>

Cucurull Poblet, T. (2023). Exoneración del pasivo insatisfecho y la vivienda habitual del concursado. *Revista Jurídica sobre Consumidores y Usuarios*, 13, (45-61).

<https://app.vlex.com/#search/jurisdiction:ES/Exoneraci%C3%B3n+del+pasivo+insatisfecho+y+la+vivienda+habitual++del+concursado/vid/924661647>

De los Bueis Castañares, R. (2021). Una visión panorámica de la regulación del beneficio de la exoneración del pasivo insatisfecho en el texto refundido de la Ley Concursal y en la Directiva (UE) 2019/1023. *Indret: Revista para el Análisis del Derecho*, 2.

<https://indret.com/una-vision-panoramica-de-la-regulacion-del-beneficio-de-la-exoneracion-del-pasivo-insatisfecho-en-el-texto-refundido-de-la-ley-concursal-y-en-la-directiva-ue-2019-1023/>

Directiva (UE) 2019/1023 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones, y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas, y

por la que se modifica la Directiva (UE) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuración e insolvencia), Diari Oficial de la Unió Europea, de 26 de juny de 2019. Disponible en:

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj?locale=es>

Escolà Besora, Mª E. (2023). El derecho a la segunda oportunidad de los consumidores tras la reforma concursal. Algunos avances y muchos retrocesos. *Revista Jurídica sobre Consumidores y Usuarios*, 13, 62-81.

<https://app.vlex.com/#search/jurisdiction:ES/El+derecho+a+la+segunda+oportunidad+de+los++consumidores+tras+la+reforma+concursal.+Algunos+avances+y+muchos+retrocesos./vid/924661648>

Gadea Soler, E. (2020). El beneficio de la exoneración del pasivo insatisfecho.

Tratamiento de los créditos públicos y por alimentos en las primeras resoluciones dictadas después de la entrada en vigor del TRLC. *Revista de Derecho, Empresa y Sociedad (REDS)*, 17, 20-36.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7848624>

Ley 14/2013, de 27 de septiembre, de apoyo a los emprendedores y su internacionalización, BOE, 233 § § 78787-78882 (2013).

https://boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2013-10074.

Ley 25/2015, de 28 de julio, de mecanismo de segunda oportunidad, reducción de la carga financiera y otras medidas de orden social, BOE, 180 § § 64479-64543 (2015). <https://www.boe.es/eli/es/l/2015/07/28/25>

Ley 16/2022, de 5 de septiembre, de reforma del texto refundido de la Ley Concursal, aprobado por el Real Decreto Legislativo 1/2020, de 5 de mayo, para la transposición de la Directiva (UE) 2019/1023 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración

preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones, y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas, y por la que se modifica la Directiva (UE) 2017/1132 del Parlamento Europeo y del Consejo, sobre determinados aspectos del Derecho de sociedades (Directiva sobre reestructuración e insolvencia), BOE, 214 § § 123682-123851 (2022).

Moralejo Menéndez, I. (2019). Directiva (ue) 2019/1023, del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de junio de 2019, sobre marcos de reestructuración preventiva, exoneración de deudas e inhabilitaciones y sobre medidas para aumentar la eficiencia de los procedimientos de reestructuración, insolvencia y exoneración de deudas y por la que se modifica la Directiva (ue) 2017/1132 (Directiva sobre reestructuración e insolvencia) [doue I 172, de 26-vi-2019].

AIS: Ars Iuris Salmanticensis, 7, 2. 292-299.

<https://revistas.usal.es/cuatro/index.php/ais/article/view/22509>

Moya Fernández, A. J. (2022). Novedades concursales relacionadas con los acreedores reales y la ejecución de sus garantías. *Actualidad Jurídica (Uría Menéndez)*, 59, 275-296

Puigcerver Asor, Carlos-R, et al. (2023). *La segunda oportunidad de las personas naturales: en el Real Decreto Legislativo 1/2020, de 5 de mayo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Concursal, tras la reforma de la Ley 16/2022*. Barcelona: Bosch Editor. (p. 27). Font: Vlex Books.

<https://app-vlex-com.are.uab.cat/#sources/42105>

Pulgar Ezquerro, J. (2013). Ley de emprendedores y segunda oportunidad. *Revista*

51, *El Notario del Siglo XXI*, volumen de septiembre-octubre 2013.

[https://www.elnotario.es/index.php/hemeroteca/revista-51/3517-ley-de-empre
ndedores-y-segunda-oportunidad](https://www.elnotario.es/index.php/hemeroteca/revista-51/3517-ley-de-empre
ndedores-y-segunda-oportunidad)

Rebollo Díaz, P. i Augone Vernet, A. (2023). El concurso del consumidor. Regulación actual en España. *El concurso de acreedores de la persona natural no empresaria*, (pp. 131-223). J.M. Bosch Editor.

Resolución del Parlamento Europeo, de 15 de noviembre de 2011, con recomendaciones destinadas a la Comisión sobre el procedimiento de insolvencia en el marco del Derecho de sociedades de la UE (2011/2006(INI)).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A52011IP0484>

Resolución del Parlamento Europeo, de 21 de noviembre de 2013, sobre el Plan de acción sobre emprendimiento 2020 – Relanzar el espíritu emprendedor en Europa (2013/2532(RSP)).

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2013-0512_ES.pdf?direct

Sancho Gargallo, I. (2020). Consideraciones sobre la refundición de la Legislación Concursal y su adecuación a la jurisprudencia. *Anuario de derecho concursal*, 51, 27-34. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7678717>

Sentencia 1205/2020, de 22 de diciembre, del Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Girona.

Suberbiola Garbizu, I. (2023). Reflexiones sobre el alcance de la exclusión de la exoneración del crédito tributario en la normativa concursal. Análisis del Auto del Juzgado de lo Mercantil de Barcelona, Sección 10, 146/2023, de 2 de mayo, Nº de recurso 115/2022. *Nueva Fiscalidad*, 3, 251-262.

<https://www.dykinson.com/revistas/nueva-fiscalidad/reflexiones-sobre-el-alcan-ce-de-la-exclusion-de-la-exoneracion-del-credito-tributario-en-la-normativa-concursal-analisis-del-auto-del-juzgado-de-lo-mercantil-de-barcelona-seccion-10-1462023-de-2-de-mayo-no-de-recurso-1152022/9793/>

Yáñez Vivero, F. Vivienda hipotecada y segunda oportunidad. *La vivienda familiar ante los retos de la crisis*, (pp. 225-244). Dykinson.